

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Divinity Faculty of Recep Tayyip Erdogan University

e-ISSN: 2147-2823

RTEUIFD, December 2018, (14): 79-102

Gayr-i Munsarif İsimlerde Kıyasın Rolü

The Role of Qiyas (Analogy) in Gayr Munsarif (Diptosis) Nouns

Abdulkadir Kişmir

Öğr. Gör. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,

Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı

Lect. Dr., Recep Tayyip Erdogan University Divinity Faculty,

Department of Arabic Language and Rhetoric

Rize/Turkey

abdulkadir.kismir@erdogan.edu.tr

ORCID ID: www.orcid.org/0000-0001-5297-0138

Atıf: Kişmir, Abdulkadir. "Gayr-i Munsarif İsimlerde Kıyasın Rolü". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2018): 79-102.

Doi: <https://doi.org/10.32950/rteuifd.469998>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 12 Ekim / October 2018

Kabul Tarihi / Accepted: 04 Aralık / December 2018

Yayın Tarihi / Published: 20 Aralık / December 2018

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December

Sayı / Issue: 14 **Sayfa / Pages:** 79-102

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.gov.tr/rteuifd>

Gayr-i Munsarif İsimlerde Kıyasın Rolü*

Öz: Kıyas, Arap gramerinin oluşturulmasında önemli bir yöntem olarak kullanılmıştır. Zira gramer âlimleri Arap dilinin kurallarını tespitinde kıyası etkin bir şekilde kullanmışlardır. Onlar özellikle dilsel veriler arasındaki benzerliklerden yola çıkarak dile dair genel kural ve kaideler tespit etmişlerdir. Kıyas, her ne kadar bütün gramer konularının izahında birincil yöntem olarak kullanılmasa da nahiv âlimleri isimlerin gayr-i munsarif olma şartlarını tamamıyla kıyas yöntemiyle açıklamışlardır. Bu konuda Basra ve Kûfe dil ekolleri arasında herhangi bir ihtilaf yoktur. Her iki ekol de bazı isimlerin bir yönüyle fiile benzerliğini dikkate alarak onları diğer isimlerden farklı değerlendirmişlerdir. Bu çalışma, kıyasın nahiv (gramer) kurallarının açıklanmasında vazgeçilmez bir kaynak ve yöntem olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Basra, Kûfe, Dil ekolleri, Kıyas, Gramer, Murab, Mebnî, Gayr-i Munsarif.

The Role of Qiyas (Analogy) in Gayr Munsarif (Diptosis) Nouns

Abstract: The analogy was used as an important way to form Arabic grammar because the grammar scholars used it effectively in discovering rules of language. They identified general rules and procedures for language, depending on the similarities among linguistic data. Although the analogy was not used as a primary method to explain all grammatical issues, the scholars of nahiv (grammar) explained completely the conditions in which the nouns used as gayr munşarif (diptosis) using this way. There is no disagreement between the Basra and Kûfe language schools in this respect. Both have differentiated some names from others considering the similarity of some names to a verb in some ways. This study is important in terms of showing that analogy, as a source and method, is an indispensable method and source of explaining grammatical methods.

Keywords: Arabic Language, Basra, Kûfe, Language schools, Analogy, Grammar, Declinable, Indclinable, Gayri Munşarif.

دور القياس في الأسماء غير المنصرفة

ملخص: كان القياس من أهم المناهج والوسائل في كشف قواعد اللغة العربية، حيث استخدمه النحاة بشكل فعال. وقد حدّد علماء النحو قواعد اللغة العامة خاصة عن طريق المقارنة بين المعطيات اللغوية المتشابهة. على الرغم من أن القياس لم يستخدم في توضيح القواعد النحوية مصدرًا رئيسيًا إلا أن النحاة اتخذوه منهجًا أساسيًا في كشف شروط الأسماء لا اعتبارها غير المنصرف، ولا يوجد اختلاف بين مدرستي البصرة والكوفة في ذلك. وذهب بعض العلماء من كلتا المدرستين إلى أنّ بعض الأسماء تختلف عن البعض على أنها تشبه الفعل من وجوه. تأتي أهمية هذه الدراسة في إظهار أن القياس مصدر أساسي لا يمكن إهماله أو إغفاله في توضيح القواعد النحوية. **الكلمات المفتاحية:** اللغة العربية، البصرة، الكوفة، المدارس النحوية، القياس، القواعد، المعرب، المبني، غير المنصرف.

* Bu makale "Arapçada Kıyas ve Basra ile Kûfe Dil Ekollerindeki Rolü" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Sözlükte bir şeyi başka bir şeyle “ölçmek, takdîr etmek”¹ ve “eşitlemek”² anlamında kullanılan kıyas, terim olarak “*Aralarında ortak bir illet sebebiyle nakledilmeyenin hükmünü nakledilene hamletmek*” anlamında kullanılmaktadır.³ Nahiv âlimleri gramer kurallarının tespiti ve genelleştirilmesi konusunda kıyası bir yöntem olarak kullanmış, hatta bir kısmı onu, Arap gramer usulünün birincil kaynağı semâya tercih etmişlerdir.⁴ Kıyas her ne kadar ilk dönem nahiv eserlerinde görülse de Arap gramer tarihinde Enbârî (ö. 577/1181) ile önemi artmıştır. Çünkü kendisi fıkıh usulündeki kıyas anlayışını Arapçaya uyarlamıştır. Kendisinden sonraki dil âlimleri onun bu metoduyla nahiv meselelerine yaklaşmışlardır.⁵

Nahiv eserlerini inceleyen bir araştırmacı hemen hemen her gramer meselesinin izahında kıyas yöntemiyle karşılaşacaktır. Zira dil âlimleri nahve dair verilen bir kuralı incelediklerinde hükme sebep olan bir illetin varlığına ulaşmaktadır. Hükmün konulmasına sebep olan illetin farklı yapılarıdaki ifadelerde bulunup bulunmadığını araştıran nahiv âlimleri ifadeler arasında benzer bir ilişkinin varlığından bahsetmiş ve aralarında kıyas yöntemini uygulamışlardır. Bu yöntem bazen gramer konusunun bir kısmında, bazen de ele alacağımız gayr-i munsarif konusu gibi meselenin tamamında uygulanmaktadır. Bundan dolayı bu konu kıyasın gramer hükümlerini oluşturmada büyük bir etkiye sahip olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir.⁶

¹ Ebû Nasr İsmâ'il b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcu'l-luğa*, thk. Ahmed 'Abdulğafûr 'Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm, 1407/1987), 3: 968; Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr el-Mısırî, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1994), 6: 185; Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Feyrûzâbâdî, *el-Ğâmûsu'l-muħiṭ* (el-Kahire: Dâru'l-Ğadî'l-cedîd), 1324.

² Ebü'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. 'Alî el-Hüseynî el-Cürcânî el-Hanefî, *et-Ta'rifât* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1421/2000), 181.

³ Kemâlüddîn Ebü'l- Berekât 'Abdurrahmân b. Muhammed b. Ebî Sa'îd el-Enbârî, *el-İğrâb fî cedeli'l-i'râb* (*Lume 'u'l-edille* ile birlikte), thk. Sa'îd el-Efgânî (Suriye: Matba'atu'l-Câmi'âti's-Suriyye, 1377/1957), 45.

⁴ Nûrî Hasen Hâmid el-Misellâti, *Esbâbu ihtilâfi'n-nuħât min ħilâli kitâb'il-İnşâf li'bni'l-Enbârî* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1431/2010), 203.

⁵ Enbârî'nin Arap nahvindeki kıyası temellendirirken fıkıh usulünden etkilendiğinin en önemli kanıtı *el-İğrâb fî cedeli'l-i'râb* ve *Lume 'u'l-edille* isimli kitaplarıdır.

⁶ Türkiye'de gayr-i munsarif konusunda birçok çalışma yapılmıştır. Ancak bizim çalışmamız gayr-i munsarif isimlerde kıyasın rolünü incelemiştir. Dolayısıyla bu makale diğer çalışmalardan farklılık arz etmektedir. Gayr-i munsarif isimler hakkında daha detaylı bilgi için şu kaynaklara müracaat edilebilir: Aladdin Gültekin, *Arap Dilinde Gayr-i Munsarifler* (Yüksek Lisan Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1996); Ökkeş General, *Arap Dilinde Gayr-i Munsarif* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2013); Zeynep Soytürk,

Kavramsal Çerçeve

Gayr-i Munsarif

Arapçada isimler mu‘reb ve mebnî olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.⁷ Dil âlimlerine göre isimlerde asıl olan mur‘ebliktir.⁸ Bununla beraber bazı isimlerin harfe veya fiile benzerliğinden dolayı mebnî olduğu ifade edilmiştir.⁹ Nahiv âlimleri, mu‘reb ve mebnî terimlerini mütemekkin ve gayr-i mütemekkin olarak da isimlendirmişlerdir. Onlar, mebnî isimleri, harfe benzerlikleri ve diğer isimler gibi i‘râbları sonda görülmemesi nedeniyle *gayr-i mütemekkin*,¹⁰ mu‘reb isimleri ise harfe hiçbir açıdan benzemedikleri için *mütemekkin* olarak isimlendirmişlerdir. Nahiv uleması ayrıca mütemekkin ismi iki kısma ayırmışlardır. Bu ayırma göre isim, fiile benzemiyorsa *mütemekkin emken* yani *munsarif* olarak adlandırılmaktadır.¹¹ Bir ismin muzâf veya başında ل olduğu kesre kabul etmesi ve tenvin alması onu munsarif kılmaktadır.¹² Bir kelimenin munsarif olmasını engelleyen illet ise onun fiile olan

Sıbeveyhi'nin el-Kitâb Adlı Eserine Göre Munsarif ve Gayr-i Munsarif Konuları, (Yüksek Lisan Tezi, Gazi Üniversitesi, 2015); Aladdin Gültekin, "Arap Gramerinde Gayr-i Munsarif Kelimelerin Cümle İçinde Farklı Kullanımları", *Öndokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı, 43 (2017): 193-216; Doğan Fırıncı, "Sarfta Adl Olgusu", *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı, 7 (2016): 119-133.

⁷ Abdurrahmân b. İshâk ez-Zeccâcî, *el-İzâh fî 'ileli'n-naḥv*, thk. Muhammed es-Seyyid 'Osmân (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1390/1971), 84-85; Behâüddîn 'Abdullâh b. 'Akîl el-Hemedânî el-Misrî, *Şerḥu İbn 'Aḳîl 'alâ Elfiyeti'bn Mâlik*, thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1433/2012), 1: 32

⁸ Ahmed Mustafâ el-Merâğî, Muhammed Sâlim 'Ali, *Kitâbu Tehzîbi't-tevdîh fi'n-naḥv ve's-şarf* (Mısır: Matba'atu's-Se'âde, 1430/1921), 16.

⁹ Ebû Muhammed Bedruddîn Hasen b. Kâsım b. 'Abdillâh b. 'Alî el-Murâdî, *Tevdîhu'l-meḳâşid ve'l-mesâlik*, thk. 'Abdurrahmân 'Alî Süleymân (el-Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1422/2001), 4: 1189.

¹⁰ 'Abdullâh b. Sâlih el-Fevzân, *Delîlu's-sâlik ilâ Elfiyeti'bn Mâlik* (er-Riyad: Dâru'l-Müslim, 1416/1995), 2: 326.

¹¹ Behâüddîn 'Abdullâh b. 'Akîl el-Hemedânî el-Misrî, *Şerḥu İbn 'Aḳîl 'alâ Elfiyeti'bn Mâlik*, thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1433/2012), 2: 293; Şemsuddîn Muhamed b. 'Abdulmun'im el-Cevcerî, *Şerḥu Şuzûri'z-zehab*, thk. Nevvâf b. Cezâ el-Hârisî (Medine: 'İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 1424/2004), 825; Hâlid b. 'Abdillâh el-Ezherî, *Şerḥu't-Tasrîḥ 'ale't-Tevdîh*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûn es-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1421/2000), 2: 316; Ebû Zeyd 'Abdurrahmân b. 'Ali b. Sâlih el-Mekküdî, *Şerḥu'l-Mekküdî 'alâ elfiyeti'bn Mâlik*, thk. Fâtma Râşid er-Râcîhî (Kuveyt: Câmî'atu Kuveyt, 1413/1993), 2: 662; 'Abdul'azîz 'Alî Sefer, *el-Memnû'u mine's-şarf fi'l-luğati'l-'Arabiyye* (Kuveyt: Câmî'atu Kuveyt, 1421/2000), 11; Munsarif isim "bir kelimenin fer' ve ağırlık illetlerinden sâlim oluşu" şeklinde de tanımlanmıştır. Bk. Cemâlüddîn Muhammed 'Abdullâh b. 'Abdillâh b. Mâlik et-Tâi el-Endelusî, İbn Mâlik, *Şerḥu'l-Kâfiyeti's-şâfiyye*, thk. 'Abdu'l-Mun'im Ahmed Harîrî (Mekke: Dâru'l-Me'mûn, 1406/1986), 3: 1433.

¹² İbn 'Akîl, *Şerḥu İbn 'Aḳîl*, 2: 293.

benzerliğidir.¹³ Bu konuda iki büyük dil ekolü arasında herhangi bir görüş ayrılığı yoktur.¹⁴ Mu‘reb olan bir isim eğer bir yönüyle fiile benzerse buna *gayr-i munsarif* derler.¹⁵ Ayrıca bu isim *mütemekkin gayr-i emken* olarak da adlandırılmaktadır.¹⁶

Gayr-i munsarif isimleri ele almadan önce tenvin¹⁷ konusuna da değinmemiz gerekmektedir. Çünkü o, ismin fiile hamledilmesinde büyük bir rol oynamaktadır. Zeccâcî (ö. 337/947) eserinde bu konu üzerinde durmuş ve tenvinin üç farklı işlev için vaz‘ edildiğini zikretmiştir. Öncelikle tenvin, mütemekkin isimle gayr-i mütemekkin ismi ayırt etmek için kullanılır. Zira Sîbeveyh (ö. 180/796), tenvini, mütemekkin emken ismin alâmeti görmektedir.¹⁸ Onun bu görüşü kelimeler arasında ağırlık ve hafiflik açısından değerlendirilmiş ve tenvin bulunmayan kelimelerin ağır olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla Sîbeveyh’in mutasarrif isimle gayr-i mutasarrif ismi birbirinden ayıran bir alamet olarak gördüğü tenvinin ismi hafif kıldığı kabul edilmiştir. Ferrâ (ö. 207/822) da tenvinin isimle fiili ayırmak için vaz‘ edildiğini söylemiştir. Tenvinin bir isimde oluşunun diğer bir sebebi ise hazfedilen bir şeyin yerine bedel (‘ivaz) olarak gelmesidir. Bunlar dışında tenvin, Sîbeveyh ve ‘Amreveyh gibi özel isimlerde nekrelük için kullanılmaktadır.¹⁹

Nahiv âlimlerinin birçoğuna göre isimler bazı yönlerden fiillere benzer. Bazı isimler fiil ile ma‘nen bir benzerlik arz eder. Bu, isimle fiil arasındaki en kuvvetli benzerlik yönü kabul edilmiştir. Birçok nahiv âlimi bu duruma isim fiilleri örnek göstermektedir. Çünkü aralarındaki manevi benzerlik sebebiyle isim fiillerin mebnî olduğu zikredilmiştir. Diğer taraftan bazı isimler fiillere lâfzen benzemektedir.

¹³ Ebû İshâk İbrahim b. es-Serî ez-Zeccâc, *Mâ yensarif vemâ lâ yensarif*, thk. Hudâ Mahmûd Karâ‘e (el-Kahire: İhyâu‘t-Türâsî‘l-İslâmî, 1391/1971), 2; Yahyâ b. Hamza el-‘Alevî, *el-Minhâc fi şerhi Cumeli‘z-Zeccâcî*, thk. Hâvî ‘Abdullâh Nâcî (er-Riyad, Mektebetü‘r-Rüşd, 1430/2009), 2: 7; İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl*, 2: 293; Celâluddîn ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem‘u‘l-hevâmi‘ fi şerhi Cem‘i‘l-cevâmi‘*, thk. Ahmed Şemsuddîn (Beirut: Dâru‘l-Kütübî‘l-‘İlmiyye, 1418/1998), 1: 87; Fevzân, *Delîlu‘s-sâlik*, 2: 326.

¹⁴ ‘Alevî, *el-Minhâc*, 2: 7.

¹⁵ Ebû Bekr Muhammed b. Sehl b. es-Serrâc en-Nahvî el-Bağdâdî, *el-Uşûl fi‘n-naḥv*, thk. ‘Abdülhüseyn el-Fetlî (Beirut: Müessesetü‘r-Risâle, t.y.), 2: 79.

¹⁶ İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl*, 2: 293; Ebû ‘Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. ‘Alî b. Tûlûn ed-Dimaşkî, *Şerhu İbn Tûlûn ‘alâ Elfiyeti‘bn Mâlik*, thk. ‘Abdulhamîd Hâsım Muhammed el-Feyyâz (Beirut: Dâru‘l-Kütübî‘l-‘İlmiyye, 1423/2002), 2: 174; Fevzân, *Delîlu‘s-sâlik*, 2: 326.

¹⁷ Tenvin konusunda müstakil bir makale kaleme alınmıştır. Bk. Rıfat Resul Sevinç, “Arapçada Türüne Göre Tenvin, Anlam Özellikleri ve Kullanımı”, *Ekev Akademisi Dergisi* 16/51 (2012): 307-324.

¹⁸ ‘Ömer b. ‘Osmân b. Kanber Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. İmîl Bedî‘ Ya‘kûb (Beirut, Dâru‘l-Kütübî‘l-‘İlmiyye, 1430/2009), 4: 6.

¹⁹ Zeccâcî, *el-İzâḥ fi ‘ileli‘n-naḥv*, 101 vd.

Bununla beraber bu isimlerle fiiller arasında az da olsa anlam yönüyle bir benzerlik de bulunmaktadır. Mânâ bakımından kuvvetli olmayan bu lâfzî benzerlik kıyasa konu olduğunda, ismi mebnî kılmamakta fakat onun fiil gibi amel etmesini sağlamaktadır. Şibh-i fiiller bu duruma örnek verilmiştir. İsimle fiil arasında lâfzî ve manevî benzerlik dışında kıyasa konu olan bir durum daha vardır. Uzak bir benzerlik olarak ifade edilen bu durum, bazı isimlerin fiile fer' yönüyle benzemesidir. Basralıların kabul ettiği bu durum, fiilin ismin fer'i olmasından kaynaklanmaktadır. Zira Basralılara göre fiil isimden türemiştir ve isme ihtiyacı vardır. Çünkü mânâ bakımından onu tamamlayacak olan isimdir. Buna karşılık ismin tam bir cümle kurabilmesi için fiile ihtiyacı yoktur. İsmın fiile olan bu uzak benzerliği onu mebnî kılmamış ancak gayr-i munsarif yapmıştır. Yani ismin fiil gibi fer' oluşu tenvin ve kesre almasını engellemiştir.²⁰ Çünkü yukarıda ifade ettiğimiz gibi Arapçada tenvin hafiflik alametidir. Fiil ise bu mânâda isme göre ağırdır. İsmın fiile benzemesi hafiflik alameti olan tenvinin düşmesine sebep olmuştur.²¹ Dolayısıyla fiile olan benzerliği sebebiyle gayr-i munsarif bir ismin kesre ve tenvin almasını engellemiştir.²² Fiilin tenvin ve kesre kabul etmeme hükmü ona yaklaşan isme uygulanmış, fiil gibi isim de kesre ve tenvinden men edilmiştir.²³

Kûfe dil ekolü temsilcileri, Basralıların aksine ismin fiilden türediğini iddia etmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında fiil isme göre asıl olmaktadır. Bu yüzden onlar

²⁰ Radiyyüddîn Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî, *Şerhu'r-Rađî li Kâfiyeti'bnî'l-Hâcib*, thk. Hasen b. Mahmûd, Yahyâ Beşîr Mısıri (Suudi Arabistan: Vizâretü li Ta'îmî'l-'Alî, 1417/1996), 1: 99; Fiilin isme göre fer' oluşu için bk. 'Ömer b. Sâbit es-Semânîni, *el-Fevâid ve'l-kavâ'id*, thk. 'Abdulvehhâb Mahmûd el-Kahle (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1422/2002), 595 vd.; 'İmâdüddîn Ebül-Fidâ İsmâ'îl b. el-Efdal el-Eyyûbî, *Kitâbu'l-Kunnâş fi fenneyi'n-naħv ve's-şarf*, thk. Riyâd b. Hasen el-Hevvâm (Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye, 1425/2004), 123.

²¹ Ebü'l-Bekâ Ya'îş b. 'Alî b. Ya'îş b. Muhammed en-Nahvî, *Şerhu'l-Mufaşşal*, thk. İbrahim Muhammed Abdullâh (el-Kahire: Dâru Sa'diddîn, 1436/2015), 1: 133.

²² Ebü'l-Hasen Tâhir b. Ahmed b. İdrîs b. Bâbeşâz el-Mısıri el-Cevherî, *Şerhu'l-Muqaddimeti'n-naħviyye*, thk. Muhammed Ebü'l-Futûh Şerîf (b.y., 1398/1978), 2: 43; Bazı nahivcilere göre bir ismin fiile benzerliği onun sadece tenvin almasını engeller. İsmın kesreyi kabul etmemesi ise farklı illetlerden dolayıdır. Örneğin mütekekkim yâsına muzâf olan gayr-i munsarif bir kelime kesre alsaydı, bu kesre mütekekkim yâsının hazfedilip onun yerine gelen kesre gibi algılanmasına sebebiyet verebilirdi. Bunun dışında gayr-i munsarif bir kelimenin kesre üzere mebnî olduğu algısına da sebep olabilirdi. İşte bu nedenlerden dolayı bazı nahivciler gayr-i munsarif bir kelimenin kesre almamasını onun fiile benzerliğine bağlamışlardır. Bk. Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. 'Abdillâh el-Mâlikî, *Emâli's-Suheyli*, thk. Muhammed İbrâhîm el-Bennâ (el-Kahire: Matba'atu's-Se'âde, 1390/1970), 29; Ebü Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. 'Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelusî, *et-Tezyîl ve't-tekmîl fi Şerhi Kitâbi't-teshîl*, thk. Hasan Hindâvî (Beyrut: Dâru's-Şâmiyye, 1420/2000), 1: 146.

²³ İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl fi'n-naħv*, 2: 79.

isimle fiil arasında yukarıda ifade edilen lâfzî benzerliği farklı yorumlamışlardır. Onlara göre fiil isme göre mürekkep olması sebebiyle lâfzen fer' kabul edilmektedir.²⁴ Her ne kadar Basralılarla Kûfeliler bu konuda farklı düşünse de sonuçta ismin fer'î olan fiile benzerliğinden dolayı gayr-i munsarif olarak kullanıldığı hususunda ittifak etmişlerdir.

Yukarıda zikredilen ifadelerden nahiv âlimlerinin ismi asıl ve fer' açısından iki kısma ayırdıkları ortaya çıkmaktadır. Fer' olarak zikrettikleri isimler fer' olma yönüyle fiile benzemektedir. Dolayısıyla illet olarak ifade edebileceğimiz bu farklılıklar fiillerle kıyasa imkân vermektedir.²⁵ Bu illetlere sahip isimler fiile benzerler ve onun birtakım özelliklerini alırlar. Örneğin isimlerde ma'rifelik durumu,²⁶ nekre olmaya göre²⁷ müenneslik durumu ise müzekker olmaya göre fer' dir. Yine yabancı dillerden Arapçaya geçen kelimeler Arapça kelimelere göre fer' kabul edilmiştir.²⁸ Fiil vezinleri, isim vezinlerine göre, cemi isimler de müfret isimlere göre fer' sayılmıştır. Bunlarla beraber mürekkep ve udûl isimler de aynı şekilde fer' kabul edilmektedir. İşte isimlerde var olan bu fer' olma durumu ve bu yönden fiile benzerlikleri onların kıyasen gayr-i munsarif olmalarının nedeni kabul edilmiştir.²⁹ Bütün gayr-i munsarif isimlerde bu özellikler görülmektedir.³⁰

Gayr-i Munsarif İsimler

A. Tek İletle Gayr-i Munsarif Olan İsimler

²⁴ Kûfelilere göre fiilin hades ve zaman ifade etmesi isim karşısında mürekkep olduğunu gösterir. Bk. Şa'bân Zeyyîn el-Âbidîn Muhammed, *el-İlletu'n-naḥviyye fî ḍav'i'l-memmû'i mine'ş-şarf* (el-Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 1432/2002), 25-26.

²⁵ Semânînî, *el-Fevâid ve'l-ḳavâ'id*, 594; Muhammed, *el-İlletu'n-naḥviyye*, 25.

²⁶ Burada ma'rifeden kasıt bir kelimenin 'alem olarak kullanılmasıdır. Bk. Sibeveyh, *el-Kitâb*, 1: 47; Ebû Sa'îd el-Hasan b. 'Abdillâh b. Merzubân es-Sirâfî, *Şerḥu Kitâbi Sibeveyh*, thk. Ahmed Hasan Mahdalî, 'Alî Seyyid 'Alî (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1429/2008), 1: 166.

²⁷ Bu görüş Sibeveyh'e aittir. Bk. Sibeveyh, *el-Kitâb*, 1: 47; Kûfeli dilcilere göre ise ma' rife olmak isimler için asıl kabul edilmiştir. Bk. Ebû Hayyân, *et-Tezyîl ve't-tekmîl*, 2: 105.

²⁸ Ebû'l-Hasen Muhammed b. 'Abdillâh el-Verrâk, *İlelu'n-naḥv*, thk. Mahmûd Muhammed Mahmûd Nessâr (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1429/2008), 614; Semânînî, *el-Fevâid ve'l-ḳavâ'id*, 594; 'Alevî, *el-Minhâc*, 2: 8.

²⁹ Enbârî, *Esrâru'l-'Arabiyye*, thk. Muhammed Râzî Muhammed Medkûr, Vâil Mahmûd Sa'd 'Abdulbârî (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve'ş-Şuûnu'l-İslâmiyye, 1436/2015), 214; Ebû'l-Fidâ, *Kitâbu'l-Kunnâs*, 124.

³⁰ Semânînî, *el-Fevâid ve'l-ḳavâ'id*, 594.

Nahiv âlimlerinin çoğu, ismin tek bir sebeple gayr-i munsarif olmasını yeterli görmemiş, bunun yanında bir benzerliğin daha olması gerektiğini söylemişlerdir.³¹ Çünkü onlara göre bir kelimedede iki illetin bulunması asıl olana galebe çaldığından kıyasa başvurulmaktadır.³² Ayrıca onlar, ismin fiile benzerliğini sarftan meni gerektirecek kadar kuvvetli görmemişlerdir.³³ Ancak gayr-i munsarif isimler incelendiğinde aralarında sadece bir illetten dolayı sarftan menedilmiş örneğin ذُكْرَى، هُدَى، هُدَى، هُدَى gibi kelimelerde bulunmaktadır.³⁴ Bunun farkına varan nahivcilerin çoğu, bu illetlerin kuvvetli olmaları sebebiyle iki illet yerine geçtiğini söylemişlerdir.

1. Te'nis Elifi Alan İsimler

Nahiv âlimlerinin çoğuna göre te'nîs (müenneslik) elifi alan isimler tek bir illetle gayr-i munsarif kabul edilmişlerdir. Onlara göre bu durumda bulunan bir kelime hem müennesdir hem de müennesliği lâzımdır ve kelimeden ayrı kabul edilmez. Bu anlamda iki illet gibidir.³⁵ Maksûr ve memdûd isimler te'nîs elifi aldıklarından gayr-i munsarif kabul edilmektedirler.³⁶ Te'nîs elifi alan kelimelerin ذُكْرَى ve صَحْرَاءُ gibi nekre olmaları ile هُدَى ve نَجْلَاءُ gibi 'alem (ma'rife) olmaları arasında bir fark yoktur. Aynı şekilde gayr-i munsarif kabul edilmelerinde sıfat, müfret veya cemi olmalarının da bir etkisi yoktur.³⁷

2. Muntehe'l-cumû' İsimler

Muntehe'l-cumû' olarak isimlendirilen مَفَاعِلٌ ve مَفَاعِيلٌ vezni üzere gelen isimler tek bir illetten dolayı gayr-i munsarif kabul edilmektedir. Zira ismin cemi olması, isimlerde asıl olanın müfret olması ilkesine göre daha önce de ifade edildiği gibi fer' kabul edilmektedir. Ayrıca bu kelimelerin herhangi bir müfret kelimeye benzerlikleri

³¹ İbnü'l-Verrâk, *İlelu'n-naħv*, 615.

³² Zeccâc, *Mâ yensarif oemâ lâ yensarif*, 3.

³³ İbnü'l-Verrâk, *İlelu'n-naħv*, 615.

³⁴ Ebü'l-Hasen 'Alî b. Mu'min b. Muhammed b. 'Alî b. 'Ufûr el-İşbîlî, *Şerhu Cumeli'z-Zeccâci*, thk. Fevâz eş-Şe'âr (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998), 2: 328; İbn Tûlûn, *Şerhu İbn Tûlûn*, 2: 176.

³⁵ Enbârî, *Esrâru'l-'Arabiyye*, 215; 'Alevî, *el-Minhâc*, 2: 9; Murâdî, *Tevdîhu'l-mekâşid*, 4: 1190; General, *Arap Dilinde Gayr-i Munsarif*, 39.

³⁶ 'Abdurrahmân b. İshâk ez-Zeccâci en-Nahvî, *el-Cumel fi'n-naħv*, thk. 'Alî Tefkîk el-Hamed (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1404/1984), 218; İbn Mâlik, *Şerhu'l-Kâfiyeti's-şâfiyye*, 3: 1435 vd.; İbn Tûlûn, *Şerhu İbn Tûlûn*, 2: 176; Fevzân, *Delîlu's-sâlik*, 2: 329.

³⁷ İbn Tûlûn, *Şerhu İbn Tûlûn*, 2: 176; Fevzân, *Delîlu's-sâlik*, 2: 329.

de bulunmamaktadır.³⁸ Bu bakımından bu kelimeler de te'nîs elifi gibi fer'iyeti kuvvetli kabul edildiğinden tek bir illet ile gayr-i munsarif sayılmışlardır.³⁹ Bunun yanında bu cemilerin neden gayr-i munsarif olduğu hususunda farklı görüşler de ileri sürülmüştür. Bazılarına göre bu kelimelerin ikinci bir cemisinin yapılmayışı bir diğer illettir. Bundan dolayı fiile benzetilmişlerdir. Çünkü fiilin de kuralsız olarak başka bir yapıya dönüştürülemediği bilinmektedir. Ayrıca bu cemiler benzerlerinin olmaması yönüyle başka dillerden Arapçaya giren kelimelere benzemektedir.⁴⁰ Bunların dışında bu cemilerin ikinci defa cemi yapılmamasının yanı sıra, lâfız yönünden ism-i tasğîre benzemesi (üçüncü harflerin zâid olması) bir başka illet kabul edilmiştir.⁴¹

Kûfe dil ekolü temsilcilerinden Kisâî (ö. 189/805) ve Ferrâ'ya göre bir ismin gayr-i munsarif olması için iki illete ihtiyacı yoktur. Onlara göre bir illet tek başına bir kelimeyi gayr-i munsarif yapabilmektedir.⁴² Örneğin şiirde zarûret tek bir illet olduğu halde munsarif bir kelimeyi gayr-i munsarif yapabilmektedir.⁴³ Basralılardan Ebû 'Ali el-Fârisî (ö. 377/987) de Kisâî ve Ferrâ gibi tek illetle kıyasa gidilebileceğini söylemiştir. Ancak bu, ona göre o illetin tekerrürü halinde olmalıdır.⁴⁴ Ahfeş'in (ö. 215/830) zarûretten dolayı şiirde munsarif bir kelimenin gayr-i munsarif oluşuna cevaz vermesi bu konuda tek bir illetle kelimenin gayr-i munsarif yapılabileceği şeklinde yorumlanmıştır.⁴⁵

B. İki İletle Gayr-i Munsarif Olan İsimler

Yukarıda zikredilen özellikler dışında bir ismin gayr-i munsarif olması kendisinde var olan iki illetten dolaydır.⁴⁶ İsm-in gayr-i munsarif kabul edilmesi

³⁸ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3: 250; Ebû'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Müberrid, *el-Muktedab*, thk. Muhammed 'Abdulhâlik 'Udayme (el-Kahire: İhyâ'u't-Türâsî'l-İslâmî, 1415/1994), 3: 327; İbn Ya 'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 1: 147; Suyûtî, *el-Meţâli 'u's-se'ide fi şerhi'l-Ferîde*, thk. Nebhân Yâsîn Hüseyin (Bağdat: Dâru'r-Risâle, 1397/1977), 159.

³⁹ Murâdî, *Tevdîhu'l-meķâsid*, 4: 1197.

⁴⁰ Semânî, *el-Fevâid ve'l-ķavâ'id*, 634; Enbârî, *Esrâru'l-'Arabiyye*, 217.

⁴¹ İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl fi'n-nahv*, 2: 90.

⁴² 'Alevî, *el-Minhâc*, 2: 9.

⁴³ Enbârî, *el-İnşâf fi mesâilî'l-ķilâf*, thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1433/2012), 2: 403.

⁴⁴ el-Hasan b. Ahmed 'Abdilğaffâr Ebû 'Alî el-Fârisî, *el-İzâhu'l-'Ađudî*, thk. Hasen Şazilî Ferhûr (er-Riyad, 1389/1969), 294. Kendisi bu ifadeyle neyi kastettiğine dair bir açıklama yapmamıştır.

⁴⁵ 'Alevî, *el-Minhâc*, 2: 10.

⁴⁶ İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, 2: 294.

kıyasen gerçekleşen bir durum olduğundan bu konuyu örnekler üzerinden açıklamaya çalışacağız.

1. A ‘cemî ‘Alem İsimler

Hiç kuşkusuz bütün dillerde olduğu gibi Arapçada da farklı dillerden gelen kelimeler kullanım alanı bulmuştur. Başka dillerden Arapçaya giren kelimeler “a ‘cemî” olarak adlandırılmış⁴⁷ ve nahiv eserlerinde daha çok العُجْمَةُ *el-‘Ucme* başlığı altında incelenmiştir.⁴⁸ Nahiv ulemâsı bu kelimeleri farklı kategoriler altında mütalaa etmekle beraber, bunların Arapçaya ‘alem olarak girmesini ve ‘alem olarak kullanılmasını şart koşmuşlardır. Çünkü bu kelimelerin gayr-i munsarif kabul edilmesi için iki illete sahip olmaları, yani a ‘cemî ve ‘alem olmaları gerekmektedir.⁴⁹ Eğer yabancı bir kelime ‘alem olmazsa munsarif kabul edilir.⁵⁰ Aynı zamanda Arapçaya giren bu kelimeler üç harfli ise yine gayr-i munsarif kabul edilmezler.⁵¹ Çünkü harflerinin az oluşunun kelimeye hafiflik verdiği söylenmiştir.⁵² Kelimenin hafiflemesi onu fiilden uzaklaştırır. Bu ise kelimeyi munsarif yapar.⁵³ Diğer taraftan nekreye göre ağır olduğundan ‘alem isim gayr-i munsarif kabul edilmiştir. Dolayısıyla kelimedeki ağırlık kıyas için bir illet kabul edilmiştir.⁵⁴ Görüldüğü üzere yapılan kıyas işleminde iki illet bulunmaktadır. Birincisi, yabancı kelimelerin Arapça kelimelere göre fer’; ikincisi ise ‘alem olan kelimenin nekre bir kelime karşısında fer’ kabul edilmesidir. Fiilin isim karşısında fer’ oluşu makîsun aleyh kabul edilmiş ve iki illete sahip bu kelimeler üzerine kıyas yapılmıştır. Sonuçta fiil hakkında verilmiş hüküm yani onun tenvin ve kesreyi kabul etmemesi hükmü bu kıyas sonucunda isme taşınmıştır.

2. Müennes ‘Alem İsimler

⁴⁷ Sibeveyh, *el-Kitâb*, 3: 257; Müberrid, *el-Mukteḍab*, 3: 325.

⁴⁸ Semânîni, *el-Fevâid ve'l-ḳavâ'id*, 636.

⁴⁹ İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl fi'n-naḥv*, 2: 92; Ebû İshâk İbrâhîm b. Musâ eş-Şâtîbî, *el-Mekâşidu's-şâfiye fi şerhi'l-Ḥulâseti'l-Kâfiye*, thk. ‘Abdurrahmân b. Süleymân el-‘Useymîn, Muhammed İbrâhîm el-Bennâ, Süleymân b. İbrâhîm el-‘Âyid (Mekke: Ma’hedu'l-Buhûsi'l-‘İlmiyye, 1428/2007), 5: 640.

⁵⁰ Sibeveyh, *el-Kitâb*, 3: 257 vd.; Müberrid, *el-Mukteḍab*, 3: 325.

⁵¹ Zeccâcî, *el-Cumel fi'n-naḥv*, 220.

⁵² Sibeveyh, *el-Kitâb*, 3: 258.

⁵³ İsim ve fillerin en az üç harf olarak vaz edildiği düşünüldüğünde üç harfli isimlerin bu nedenle munsarif olduğunu ve fiilden uzaklaştığını iddia etmek doğru bir yaklaşım değildir.

⁵⁴ Kelimedeki ağırlığın kıyasa illet kabul edilmesi için bk. Sibeveyh, *el-Kitâb*, 3: 218.

Bir kelimenin müennes olması yukarıda da ifade edildiği gibi nahiv âlimleri tarafından müzekkere göre fer' sayılmıştır.⁵⁵ Nekre bir isim ise 'alem (mâ'rife) bir isme göre asıl kabul edilmektedir.⁵⁶ Dolayısıyla bir kelimenin hem 'alem hem müennes olması kıyasen onun gayr-i munsarif olmasını gerektirmiştir. Çünkü böyle bir isim iki illete sahip olduğundan fiile benzemekte ve onun gibi tenvin ve kesreyi kabul etmemektedir.⁵⁷ Müennes isimlerden bazılarının sonunda te'nîs tâsı (tâ-i merbuta) bulunur. Bu şekildeki müennes kelimeler 'alem olarak kullanıldıklarında gayr-i munsarif olurlar. Ancak nekre olarak kullanıldıklarında yani özel isim olarak kullanılmazlar ise munsarif olmaya devam ederler.⁵⁸ Sonunda te'nîs tâsı olan kelimenin hakikatte müzekker veya müennes, Arapça yahut yabancı bir kelime olmasının bir önemi yoktur.⁵⁹ Örneğin طَلْحَةُ kelimesi ile عَائِشَةُ kelimelerinin her ikisi de gayr-i munsariftir.

Sonunda te'nîs tâsı bulunan kelimelerin nekre hallerinde munsarif olmalarının sebebi ise nahivcilerin bu harfi ikinci bir kelime olarak kabul etmelerindedir. Bu tür isimler onlara göre iki kelimedenden oluşmaktadır. Burada te'nîs tâsı, حَضْرَمَوْتُ terkipteki ikinci kelime gibi düşünülmektedir. Onları bu düşünceye sevk eden şey ise kelimenin ism-i tasğîri yapıldığında ortaya çıkmaktadır. Zira te'nîs tâsı bulunan bir kelime, tasğîrde bu harfi muhafaza etmektedir. Ancak te'nîs elifi bulunan bir kelimenin ism-i tasğîrde bu harf gözükmemektedir. Mesela حَجَاجَةٌ kelimesinin ism-i tasğîri حَجَّجَةٌ iken, حَجَّجَى kelimesinin ism-i tasğîri حَجَّجِبٌ şeklinde gelmektedir. Bu ise te'nîs tâsının bir kelime hükmünde kullanıldığını ortaya koymaktadır. Bütün bunlar bize nahivcilerin nekre isimlerde kelimeyi munsarif olarak kabul etmelerinin nedeninin kıyas kaynaklı olduğunu göstermektedir.⁶⁰

Arapçada belde ismi olarak verilen kelimeler asıl olarak müennes kabul edilmiştir. Bunların neden müennes olduklarına dair farklı yorumlar yapılmıştır. Bunların cemi kelimelere benzediğini ve mânâ yönünden eksik olduğunu düşünenler, onları bir şekilde müennes kelimelerle irtibatlandırmışlardır.⁶¹ Üç harfli,

⁵⁵ Semânî, *el-Fevâid ve'l-kavâ'id*, 594.

⁵⁶ İbnü'l-Verrâk, *İlelu'n-naḥv*, 614.

⁵⁷ Müberrid, *el-Mukteḍab*, 3: 319.

⁵⁸ Sibeveyh, *el-Kitâb*, 3: 243; Müberrid, *el-Mukteḍab*, 3: 319.

⁵⁹ Müberrid, *el-Mukteḍab*, 3: 319; Zeccâc, *Mâ yensarif vemâ lâ yensarif*, 38.

⁶⁰ Sibeveyh, *el-Kitâb*, 3: 243.

⁶¹ İbnü'l-Verrâk, *İlelu'n-naḥv*, 629-630.

ortası sakin ve daha çok müennes olarak kullanılan kelimelere gelince, munsarif veya gayr-i munsarif kullanılmalarına dair iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Basralıların bunları munsarif kullanmaktan yana oldukları nakledilmiştir.⁶² Bir yere ad olarak verilen isimlerin munsarif veya gayr-i munsarif olması kişinin kastına bağlıdır. Eğer ‘alem bir yer ismiyle müennes kastediliyorsa kelime gayr-i munsarif, aksi takdirde munsarif kullanılmaktadır.⁶³ Arapçada kabile ve sûre isimleri de bu bağlamda değerlendirilmiştir.⁶⁴ Görüldüğü üzere nahiv âlimleri yer isimlerinin ‘alem ve müennes olarak iki illet taşıdığını, bundan dolayı onların gayr-i munsarif olduklarını söylemişlerdir.

Yukarıda zikredilen kelimelerdeki gayr-i munsariflik durumu her ne kadar kıyasen varılan bir sonuç ise de kanaatimize göre Arap kullanımı bu konuda belirleyicidir. Çünkü bazı yer isimleri sadece müennes kabul edilmektedir. Örneğin عُمَانْ kelimesi müennestir. Buna karşılık مَيْ kelimesi hem müzekker hem müennes olarak kullanılabilir.⁶⁵

3. Fiil Vezninde İsimler

Arapçada fiil vezninde bulunan bazı isimler, fiillere benzerlikleri sebebiyle gayr-i munsarif kabul edilmiştir. Nahiv âlimlerinin bu konudaki görüşleri fiil ve isimlerde kullanılan vezinler etrafında yoğunlaşmıştır. Bu konuyu eserlerinde ele alan dil âlimleri, fiil vezinlerini üç kısımda incelemişlerdir; Sadece fiile özgü olanlar, hem fiil hem de isimlerde ortak kullanılmakla birlikte isimlerde daha baskın olanlar ve her iki kelime türünde ortak olmalarına rağmen fiillerde kullanımı daha yaygın olanlar.⁶⁶

Buna göre eğer bir isim sadece fiile ait olan فُعَلْ، فَوْعَلْ، فُعَلْ، فَعَلْ، اِفْتَعَلْ، اِنْفَعَلْ ve اِسْتَفَعَلْ gibi vezinlerden birinde ‘alem olarak kullanılırsa gayr-i munsarif olur, tenvin ve kesre kabul etmez. Çünkü böyle bir kelime ‘alem olması durumunda nekre bir ismin fer‘i olur. Aynı şekilde ‘alem ismin sadece fiil vezninde olması da (isim vezinlerine göre) fer‘dir. Sonuçta iki illete (‘alem ve vezn-i fiil şeklinde) sahip olmuştur. Bu ise

⁶² Zeccâc bu kelimelerin gayr-i munsarif okunması yönünde görüş beyan eder. Bk. Zeccâc, *Mâ yeşarîf vemâ lâ yeşarîf*, 52.

⁶³ Müberrid, *el-Mukteḍab*, 3: 357.

⁶⁴ Zeccâc, *el-Cumel fi'n-naḥv*, 224.

⁶⁵ Zeccâc, *Mâ yeşarîf vemâ lâ yeşarîf*, 52-53.

⁶⁶ Semânî, *el-Fevâid ve'l-kavâ'id*, 601 vd.; İbn Ya'îş, *Şerḥu'l-Mufaşşal*, 1: 139 vd.

isimle fiil arasında kıyası gerektirmiş ve ismin gayr-i munsarif olmasına sebep olmuştur.⁶⁷ Örneğin bir şahsa ضَرَبَ ismi verilirse bu kelime gayr-i munsarif olarak kullanılır. Çünkü bu isim fiil olduğu halde⁶⁸ 'alem olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla bu kelimenin hem fiil vezninde olması hem de 'alem olması, iki illete sahip olduğunu göstermektedir. Bundan dolayı söz konusu kelime kıyasen fiilin almadığı tenvin ve kesreyi kabul etmez.⁶⁹ Ancak zikredilen kelimenin ism-i tasğîr kalıbında bir şahsa isim olarak verilmesi durumunda munsarif kullanılması gerekmektedir. Çünkü kelimenin tasğîr kalıbında kullanımı onun fiile benzerliğini ortadan kaldırmıştır. Bir başka örnek olarak شَلَّمَ "Beyt-i Makdis" kelimesini verebiliriz. Bu kelimenin bir şahsa isim olarak verilmesi onun gayr-i munsarif kullanılmasını gerektirmektedir. Çünkü kelime sadece fiile ait bir vezinde kullanılmıştır. İşte ismin fiil ile bu benzerliği ve 'alem oluşu, kıyasen onu gayr-i munsarif kılmıştır.⁷⁰

Bunun yanında bir isim, fiillerden daha çok isimlerde kullanılan فَاعَلَ، فَعَّلَ، فَعَّلَ ve فَعَّلَ gibi vezinlerde gelirse munsarif olur. Çünkü aynı vezinde başka isimler olduğundan fiile kıyas edilerek gayr-i munsarif kullanılmasına gerek yoktur. Örneğin, bir şahsa ضَرَبَ ismi verilse bu kelime sırf fiil veznine benziyor diye gayr-i munsarif olmaz. Çünkü bu vezinde جَمَلٌ، جَبَلٌ، قَلَمٌ، فَرَسٌ gibi birçok isim bulunmaktadır.⁷¹ Ancak bu konuda Basralılar arasında bir ittifak söz konusu değildir. 'İsâ b. 'Ömer es-Sekafî'ye (ö. 149/766) göre bu vezinler fiillerde daha yaygındır. Bundan dolayı bir şahsa isim olarak verilecekse bu kelime gayr-i munsarif olarak kullanılmalıdır.⁷²

Müşterek olmasına rağmen fiilde kullanımı yaygın olan vezinlerdeki kelimeler daha çok gayr-i munsarif kabul edilmektedir. Çünkü bu grupta fiillere eklenen zâid harflerden dolayı fiile benzerlik ön plandadır.⁷³ Örneğin نَفَعَلُ، أَفَعَلُ، تَفَعَّلُ، يَفَعَّلُ vezinlerindeki bir şahıs ismi gayr-i munsarif kabul edilir. Bu sebeple يَزِيدُ، أَحْمَدُ gibi kelimeler fiile benzedikleri için gayr-i munsariftir.⁷⁴

⁶⁷ Semânîni, *el-Fevâid ve'l-kaavâ'id*, 601.

⁶⁸ Ebû 'Alî el-Fârisî, *el-Îzâh*, 295.

⁶⁹ Zeccâc, *Mâ yeşarîf vemâ lâ yeşarîf*, 5; Semânîni, *el-Fevâid ve'l-kaavâ'id*, 601.

⁷⁰ Bu ve buna benzer örnekler için bk. Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3: 228 vd.

⁷¹ Semânîni, *el-Fevâid ve'l-kaavâ'id*, 602-603; 'Alevî, *el-Minhâc*, 2: 746.

⁷² Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3: 228; Semânîni, *el-Fevâid ve'l-kaavâ'id*, 603. İbn Ya'îş, فَعَلَ kalıbından gelen isimleri müşterek vezin grubunda değerlendirir. Bk. İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 1: 142.

⁷³ Semânîni, *el-Fevâid ve'l-kaavâ'id*, 604.

⁷⁴ İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl fi'n-naḥv*, 2: 80; Semânîni, *el-Fevâid ve'l-kaavâ'id*, 604.

Nahiv âlimlerinin gayr-i munsarif konusunda fiile benzerliği dikkate aldıkları anlaşılmaktadır. Ancak onlar arasında daha çok isimlerin kullanıldığı vezinlerde munsarif kullanımını kabul edenler, mümkün olduğunca bu konuda kıyası kullanmaktan kaçınmışlardır. Zira yukarıda belirtildiği üzere ‘Îsâ b. ‘Ömer’in itirazından, kıyasın yapılması gerektiği ortaya çıkmaktaydı. Hâlbuki diğer nahiv âlimleri onun gibi düşünmeyerek bu durumda kıyasa gidilmesinin Arapların kullanımına aykırı olduğuna işaret etmişlerdir.⁷⁵

4. Cemi İsimler

Arapçada cemi isimler, müfret bir kelimeye benzerliği yönünden iki grupta mütalaa edilmiştir. Tek bir illetten dolayı gayr-i munsarif kabul edilen müntheha'l-cumu‘ vezinleri müfret bir kelimeye benzemeyen cemiler kısmında değerlendirilmiştir. Müfret bir kelimeye benzeyen cemiler ise kendi aralarında gayr-i munsarif olup olmamaları açısından farklı başlıklar altında incelenmiştir. Bunlardan ikisi (فُعْلَان ve فُعْلَان) ‘alem olmaları durumunda gayr-i munsarif kullanılmışlardır. Kendilerinde zâid ان harflerinin bulunması ve ‘alem olmaları bunlarda iki illet kabul edilmiştir. Örneğin صَبِيَان kelimesi bir şahsa isim olarak verildiğinde gayr-i munsarif olmaktadır. Çünkü zikredilen iki illete sahip olduğundan fiile benzemiş ve onun hükmünü almıştır. Ancak bu kelimeler nekre olarak kullanıldıklarında munsarif sayılmışlardır.⁷⁶

Yukarıda da ifade edildiği gibi sonunda elif-i maksûre bulunan isimler ister müfret ister cemi olsunlar gayr-i munsarif kabul edilirler.⁷⁷ Bundan dolayı فُعْلَى vezninde gelen cemiler bu vezindeki müfret olarak kullanılan isimlere hamledilerek ma‘rife veya nekre olma durumunda gayr-i munsarif olurlar. Örneğin مَرَضَى ve جَمْعَى cemileri gayr-i munsarif olarak kullanılmaktadırlar.⁷⁸

5. Ma‘dûl İsimler

İki illetten dolayı gayr-i munsarif olan kelimelerden biri de ma‘dûl isimlerdir. Bunlar asıl olması gereken şekilden farklı bir şekle dönüşmüş kelimelerdir. Bunlar ‘alemden ‘aleme ve nekreden nekreye ma‘dûl olmak üzere ikiye ayrılırlar.⁷⁹

⁷⁵ Bu konudaki tartışmalar için bk. Sibeveyh, *el-Kitâb*, 3: 228; Semânîni, *el-Fevâid ve'l-kavâ'id*, 602 vd.; İbn Ya‘îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 1: 142.

⁷⁶ Semânîni, *el-Fevâid ve'l-kavâ'id*, 632 vd.

⁷⁷ İbn Tûlûn, *Şerhu İbn Tûlûn*, 2: 176; Fevzân, *Delîlu's-sâlik*, 2: 329.

⁷⁸ Semânîni, *el-Fevâid ve'l-kavâ'id*, 633.

⁷⁹ Semânîni, *el-Fevâid ve'l-kavâ'id*, 627.

'Alemden ma'dûl olan isimler gayr-i munsarif kabul edilmiştir. Örneğin عُمُر ve زُفْرُ kelimelerinin عَامِرٌ ve زَائِرٌ kalıplarından dönüşmüş olduğu söylenmiştir. Kelimenin anlamı değişmeden kalıbının değişmesi aslın fer'i sayılmıştır. Diğer taraftan bu kelimelerdeki 'alem olma özelliği nekreye göre fer' olduğundan onlar fiile benzemiş ve bu sebeple iki illetten dolayı gayr-i munsarif kabul edilmişlerdir. Eğer zikredilen bu kelimeler nekre olarak kullanılırsa munsarif olur. Çünkü iki illetten biri olan 'alemlik illeti ortadan kaybolmuştur.⁸⁰ Arapçada bu şekilde ma'dûl olan جُنْتُمْ, هَبْلٌ, رُحْلٌ, 'alemlik illeti ortadan kaybolmuştur.⁸⁰ Arapçada bu şekilde ma'dûl olan جُنْتُمْ, هَبْلٌ, رُحْلٌ gibi pek çok kelime vardır. Bunların da فَاعِلٌ vezninden dönüştüğü kabul edilmiştir.⁸¹ Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta kelimenin belli bir kalıpta gelip gelmediği değil ma'dûl olup olmamasıdır. Örneğin تُقَبُّ ve حُفْرٌ kelimeleri yukarıda mezkûr ma'dûl vezinlere benzese de gayr-i munsarif kabul edilmemiştir. Çünkü bu kelimeler تُقَبُّ ve حُفْرَةٌ kelimelerinin çoğullarıdır ve bu nedenle kıyasa konu yapılmamışlardır.⁸²

Nekreden nekreye ma'dûl olan kelimelere فُعَالٌ ve مَفْعُلٌ vezninde gelen, 1'den 10'a kadar olan üleştirme sayıları örnek verilmektedir. أَحَادٌ, مَوْحَدٌ, مَوْحَدٌ, أَحَادٌ, مَعْشَرٌ, عَشَارٌ, مَحْمَسٌ, حُمَاسٌ, مَوْحَدٌ, أَحَادٌ kelimeleri ise üzerlerinde taşıdığı birisi vasıflık diğeri udulluk özelliklerinden dolayı gayr-i munsarif kabul edilmişlerdir.⁸³ Bu vezinde gelen üleştirme sayılarının birden dörde kadar olduğu hususunda ihtilâf yoktur. Dörtten sonra ise Kûfeliler ve Zeccâc (ö. 311/923) kıyasen bu kalıpta kullandıklarını söylemişlerdir.⁸⁴ Nahiv âlimleri bu kelimelerin neden gayr-i munsarif olduğu hususunda farklı görüşler beyan etmişlerdir. Bazıları sadece ma'dûl olduklarını zikretmiş, bazıları ise cemi olmalarını ikinci bir illet kabul etmişlerdir.⁸⁵ Sîbeveyh ise bu kelimelerin sıfat oluşunu, ma'dûl oluşları yanında ikinci bir illet kabul etmiştir. Çünkü o, bu kelimeleri أَخْرُ kelimesine benzetmiş,⁸⁶ bu kelimenin gayr-i munsarif oluşunu ise ma'dûl ve sıfat oluşuna

⁸⁰ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3: 246 vd.; Ebü'l-Bekâ 'Abdullâh b. Hüseyin el-'Ukberî, *el-Lubâb fi 'ileli'l-binâ ve'l-i'râb*, thk. Ğazî Muhtâr Tuleymât (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1416/1995), 1: 513.

⁸¹ Semânîni, *el-Fevâid ve'l-kavâ'id*, 630.

⁸² Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3: 246.

⁸³ Semânîni, *el-Fevâid ve'l-kavâ'id*, 627-628.

⁸⁴ İbn Mâlik, *Şerhu'l-Kâfiyeti'ş-şâfiye*, 3: 1445 vd.

⁸⁵ Semânîni, *el-Fevâid ve'l-kavâ'id*, 627-628.

⁸⁶ أَخْرُ kelimesinin neden ma'dûl olduğu konusunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Sîbeveyh'e göre bu kelime أَخْرَى kelimesinin çoğuludur. Bu vezinden gelen kelimelerin çoğulları ancak harf-i târifli sıfat olmaktadır. Bu kelime ise harf-i târifsiz sıfat olarak geldiğinden aslından 'udûl etmiştir. Bundan dolayı gayr-i munsarif olarak kullanılmaktadır. Bk. Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3: 248; Müberrid, *el-Muktedâb*, 3: 376-377; Bazı nahivcilere göre bu kelime أَخْرُ kelimesinden 'udûl etmiştir. Bundan dolayı gayr-i munsariftir. Bk.

bağlamıştır. Bundan dolayı bu kelimelerin nekre halinde bile gayr-i munsarif olduklarını ifade etmiştir.⁸⁷ es-Sîrâfî (ö. 368/979) ve kendisi gibi düşünen bazı nahiv âlimleri üleştirme sayılarında hem lâfzen hem de ma'nen 'udûlu iki illet kabul etmişlerdir.⁸⁸

6. Vasf (Sıfat) Özelliği Bulunan Kelimeler

Vasf iki illetle gayr-i munsarif olan kelimelerdeki özelliklerden biridir.⁸⁹ Bu özelliği taşıyan bir kelimenin fiil vezninde olması o kelimeyi gayr-i munsarif yapar. Fiil vezninde bir kelime 'alem ise gayr-i munsarif olur. Vasf ise iki durumda olması gerekir:

- a) Vasfiyetinin asıl olması.
- b) Sonunda te'nîs tâsının bulunmaması.⁹⁰

Buna göre Arapçada iki kelime türü gayr-i munsarif olabilmektedir. Bunlardan ilki müzekkeri أَفْعُلْ, müennesi ise فُعْلَاءُ şeklinde gelenlerdir. Buna örnek olarak أَبْيَضُ (müennesi بُيُضَاءُ) ve أَعْرَجُ (müennesi عَرْجَاءُ) kelimeleri verilebilir.⁹¹ Bir diğeri ise müzekkeri أَفْعَلْ, müennesi فُعْلَى vezninde gelen kelimelerdir.⁹² Bu kelimelerdeki vasfiyet asıldır ve bunlar müenneslik tâsı'nı kabul etmezler.⁹³ Ancak حَيْرٌ ve شَرٌّ kelimeleri, أَفْعُلْ vezninden çıktığından fiille aralarındaki benzerlik kaybolmuştur. Bundan dolayı ism-i tafdîl de olsalar munsarif kabul edilmişlerdir.⁹⁴

Zikredilen kelimelerin fiil vezninde ve sıfat olmaları ittifakla gayr-i munsarif olmalarının illeti kabul edilmiştir. Bu kelimeler 'alem olduklarında Sîbeveyh'e göre illetler üçe (fiil vezni-sıfat-'alem) çıkmaktadır.⁹⁵ Ancak Ahfeş 'alem illetinin sıfat

Müberrid, *el-Mukteḍab*, 3: 377; Şâtübî, *el-Mekâşidu's-şâfiye*, 5: 599; Ferrâ ise bu kelimenin ma'dûl olmadığını savunur. Bk. İbn Mâlik, *Şerhu'l-Kâfiyeti's-şâfiye*, 3: 1448.

⁸⁷ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3: 248 vd.

⁸⁸ Sîrâfî, *Şerhu Kitâbi Sibeveyh*, 3: 492; İbnü's-Serrâc da es-Sîrâfî gibi düşünür. Bk. İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl fi'n-naḥv*, 2: 88.

⁸⁹ Zeccâc, *Mâ yeşarîf vemâ lâ yeşarîf*, 3; Ebû 'Alî el-Fârisî, *el-Îzâh*, 296.

⁹⁰ İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, 2: 296; Şâtübî, *el-Mekâşidu's-şâfiye*, 5: 591 vd.

⁹¹ İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl fi'n-naḥv*, 2: 82-83.

⁹² Zeccâcî, *el-Cumel fi'n-naḥv*, 218; 'Alevî, *el-Minhâc*, 2: 5; Şâtübî, *el-Mekâşidu's-şâfiye*, 5: 590-591.

⁹³ Şâtübî, *el-Mekâşidu's-şâfiye*, 5: 590-591.

⁹⁴ İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl fi'n-naḥv*, 2: 82.

⁹⁵ Semânî, *el-Fevâid ve'l-ḳavâ'id*, 607; Sîbeveyh'in bu konudaki görüşleri için bk. Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3: 226 vd.; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 1: 163.

illetini ortadan kaldırdığını iddia etmektedir.⁹⁶ Bu vezinlerde gelip aslen sıfat olmayan kelimeler ise munsarif olarak kullanılırlar. Örneğin *أُزْمَل* kelimesinde vasıflık asıl olmadığı ve müennesi “tâ”lı *أُزْمَلَةٌ* şeklinde geldiği için gayr-i munsarif değildir.⁹⁷

Sonunda ziyâde ان (elif-nûn) bulunan kelimeler de Arapçada gayr-i munsarif kabul edilmektedirler. Müennesi *فَعْلَى* vezninde gelen *فَعْلَانُ* kalıbındaki sıfatlar buna örnek verilmektedir. Buna göre *عَطْشَانُ*, *كِسْلَانُ*, *سَكْرَانُ* gibi kelimeler zâid elif-nûn aldıklarından munsarif kabul edilmişlerdir. Bu kelimeler ‘alem veya nekre durumlarında gayr-i munsarif kullanılmaktadırlar.⁹⁸ Nahivciler bu kelimelerin gayr-i munsarif olmasının sebebinin bunları sonunda elif-i memdûde bulunan kelimelere kıyas ederek açıklamışlardır. Her iki kelimenin harf sayısı, hareke, sükûnu ve ziyâde harf alışı yapılan kıyasa illet kabul edilmiştir. Aynı zamanda sonlarında tâ-i te’ nîsi kabul etmeyişleri de bir başka benzer yön olarak ortaya konmuştur.⁹⁹ Ziyâde harf aldığı için fer‘ olan bu kelimeler yukarıdaki kıyasla düşünülendiğinden dilde gayr-i munsarif olarak kullanım alanı bulmuştur.¹⁰⁰

Sonunda zâid ان bulunan ‘alem isimler de gayr-i munsarif kabul edilmektedir. Bunların gayr-i munsarif olarak kabul edilmeleri benzerlerinde olduğu gibi zâid harfler almaları ve *عَطْشَانُ* ve *سَكْرَانُ* gibi kelimelere kıyas edilmeleri sebebiyledir. Çünkü bu kelimeler müenneslik tâsı almazlar. Örneğin *مَرْوَانُ* kelimesinin müennesi *مَرْوَانَةٌ* şeklinde kullanılmadığından nahiv âlimleri bu kalıplarda gelen kelimeleri gayr-i munsarif kabul etmişlerdir.¹⁰¹ Buna karşın sonunda ان olan her kelime (*طَحَّانُ* ve *سَمَّانُ* gibi) gayr-i munsarif değildir. Bu harflerin zâid olup olmadığı ortaya çıkarıldıktan sonra hüküm beyan edilmiştir.¹⁰²

7. Mürekkep ‘Alem İsimler

Arapçada mürekkep isimler, bazı gramer âlimlerine göre *terkîbu izâfe*, *terkîbu isnâd* ve *terkîbu mezc* olarak üç grupta ele alınmıştır.¹⁰³ Mezc-î terkîb olarak

⁹⁶ Zeccâc, *Mâ yenşarif vemâ lâ yenşarif*, 7; Semânîni, *el-Fevâid ve'l-kavâ'id*, 607. Sibeveyh'in bu konudaki görüşleri için bk. Sibeveyh, *el-Kitâb*, 3: 226 vd.; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 1: 163.

⁹⁷ Müberrid, *el-Mukteḍab*, 3: 341.

⁹⁸ Zeccâcî, *el-Cumel fi'n-naḥv*, 218; Semânîni, *el-Fevâid ve'l-kavâ'id*, 623; Suyûtî, *Hem 'u'l-hevâmi*, 1: 102 vd.

⁹⁹ Sibeveyh, *el-Kitâb*, 3: 238; Müberrid, *el-Mukteḍab*, 3: 335.

¹⁰⁰ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 1: 155.

¹⁰¹ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 1: 156-157.

¹⁰² Sibeveyh, *el-Kitâb*, 3: 240 vd.; Müberrid, *el-Mukteḍab*, 3: 336.

¹⁰³ Şâtîbî, *el-Mekâşidu's-şâfiye*, 5: 617.

adlandırılan mürekkep isimler tek bir kelime gibi değerlendirildiğinden¹⁰⁴ i' râbı ikinci isim alır.¹⁰⁵ Bu iki isimden oluşan terkipler 'alem olarak kullanıldıklarında gayr-i munsarif olurlar. Çünkü bu kelimeler, bir ismi gayr-i munsarif yapan iki illete sahip olmuşlardır. Bunların 'alem olmaları ve müfrede göre fer' kabul edilmeleri (mürekkep olmaları) gayr-i munsarif olmalarını gerektirmiştir.¹⁰⁶ Aynı zamanda bu kelimeler müzekker ismin sonuna gelen ve birinci ismin sonunun fetha olmasına sebep olan te'nîs tâsına kıyas edilmişledir. Örneğin حَمْرَةٌ ve طَلْحَةٌ örneklerinde görüldüğü üzere te'nîs tâsı 'alem isimde kelimeyi gayr-i munsarif kılmaktadır. Bu durum zikredilen mürekkep isimde de mevcuttur. Örneğin حَضْرَمَوْتُ ve بَعْلَبَكُ kelimeleri iki kelimedenden oluşmuştur. Bunlarda da sonuna te'nîs tâsı bitişen isimler gibi ilk ismin sonu fethalıdır.¹⁰⁷ Görüldüğü üzere her iki lâfız da tek kelime olarak değerlendirilmiştir. Bundan dolayı mürekkep isimler sonunda te'nîs tâsı bulunan kelimelelere kıyas edilmiş ve gayr-i munsarif olmuşlardır.¹⁰⁸ رَأَيْتُ رَامَ هُرْمُرَ هَذَا رَامَ هُرْمُرَ رَأَيْتُ رَامَ هُرْمُرَ örneklerinde görüldüğü gibi رَامَ هُرْمُرَ mezc-î terkîb halinde olduğu için gayr-i munsarif olmuştur.¹⁰⁹

Bir kelimenin 'alem, sıfat, cemi, müennes, 'adl, terkîb, a'cemî olması, fiil vezninde bulunması ve sonuna zâid elif nûn alması onu gayr-i munsarif yapan

¹⁰⁴ Sibeveyh, *el-Kitâb*, 3: 329; Müberrid, *el-Mukteḍab*, 4: 20; Zeccâc, *Mâ yeṣarif vemâ lâ yeṣarif*, 102; İbn 'Uşfûr, *Şerḥu Cumeli'z-Zeccâcî*, 2: 330.

¹⁰⁵ Müberrid, *el-Mukteḍab*, 4: 20; Zeccâc, *Mâ yeṣarif vemâ lâ yeṣarif*, 102.

¹⁰⁶ İbn Ya 'îş, *Şerḥu'l-Mufaṣṣal*, 1: 162.

¹⁰⁷ Terkîb halinde olup ilk ismin sonu fetha olmayan kelimeler de vardır. Bk. Müberrid, *el-Mukteḍab*, 4: 21.

¹⁰⁸ Müberrid, *el-Mukteḍab*, 4: 20; Zeccâc, *Mâ yeṣarif vemâ lâ yeṣarif*, 102; Şâtıbî, *el-Mekâşidu's-şâfiye*, 5: 617.

¹⁰⁹ Semânîni, *el-Fevâid ve'l-kavâ'id*, 641.

illetlerdir.¹¹⁰ Bunlardan ‘alemiyyet ve vasfiyyet manevî, diğerleri lâfzî illetlerdir.¹¹¹ Yukarıda ifade edildiği üzere bu illetler tek başına bir ismin munsarifliğini ortadan kaldıracak güçte kabul edilmemişlerdir. İstisnalar olmakla beraber bu dokuz illetten ikisi bir isimde birleştiğinde fiile benzemekte ve ona kıyas edilmektedir. Ancak isim bu benzerliklerden dolayı fiile amel yönünden kıyas edilmemiştir. Çünkü nahiv âlimlerine göre bu durumda aralarında mânâ bakımından tam bir benzerlik bulunmamaktadır. Ayrıca onlar, bu dokuz illetin amel bakımından ismi fiile kıyas edecek kadar kuvvetli olmadığına kanaat getirmişlerdir.

Yukarıda zikredilen illetlerin bazılarının bulunup bulunmaması ‘alem ve nekre durumunda kelimeyi farklı özelliklerde kılmaktadır. Bu bakımdan gayr-i munsarif kelimeler farklı kısımlarda değerlendirilmiştir. Buna göre ‘alem veya nekre durumunda gayr-i munsarif olan kelimeler vardır. Bazı kelimeler ise ‘alem durumlarında gayr-i munsarif iken nekre durumlarında munsariftir.¹¹² ‘Alem veya nekre halinde gayr-i munsarif olan kelimelerde ya ‘alemlik yoktur ya da ma‘rifelik illeti düşmüş yerine başka bir illet gelmiştir. Nekre halinde munsarif, ‘alem halinde gayr-i munsarif olan kelimelerin illetlerinden biri ‘alem oluşturmaktadır.¹¹³

Arapçada gayr-i munsarif olan kelimeler harf-i târif aldıklarında ve muzâf olduklarında munsarif olarak kullanılmaktadırlar. Çünkü bu iki durum fiillerde bulunmadığından ve fiile olan benzerlik ortadan kalktığından gayr-i munsarif olmalarını gerektirecek bir durum kalmamıştır.¹¹⁴ Bu ise gayr-i munsarifliğin kıyasla açıklandığını göstermektedir.

¹¹⁰ İletler için bk. Ebû Ca‘fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâ‘îl en-Nehhâs el-Murâdî el-Mısırî, *Kitâbu't-Tuffâhe fi'n-naḥv*, thk. Korkis ‘Avvâd (Bağdat: Matba‘atu'l-‘Ânî, 1385/1965), 28 vd.; Ebû ‘Alî el-Fârisî, *el-İzâh*, 294; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. ‘Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Unmûzecu fi'n-naḥv* (by., 1420/1999), 16; Enbârî, *Esrâru'l-‘Arabîyye*, 214; Ebü'l-Hüseyn Zeynuddîn Yahyâ b. ‘Abdî'l-Mu‘tî b. ‘Abdinnûr ez-Zevâvî el-Mağribî, *el-Fuṣûlu'l-ḥamsûn*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî (el-Kahire: ‘Îsâ el-Bâbî'l-Halebî, 1398/1977), 157 vd.; Ebü'l-Feth Nâsiruddîn b. ‘Abdisseyyid b. ‘Ali el-Mutarrazî, *el-Mişbâh fi ‘ilmi'n-naḥv*, thk. ‘Abdulhamîd es-Seyyid Talîb (el-Kahire Mektebetü’ş-Şebâb, t.y.), 49; İbn Ya‘îş, *Şerḥu'l-Mufaṣṣal*, 1: 135-136; İbn ‘Ufûr, *Şerḥu Cumeli'z-Zeccâcî*, 2: 328; Ebü'l-Fidâ, *Kitâbu'l-Kunnâs*, 122; Fahrüddîn Ahmed b. el-Hasen b. Yûsuf el-Câberdî, *el-Muğnî fi ‘ilmi'n-naḥv*, thk. Kâsım el-Mûşî Ebü Muhammed Enes (Beyrut: Dâru Sâdır, 1432/2011), 21; ‘Alevî, *el-Minhâc*, 2: 8; İbn ‘Akîl, *Şerḥu İbn ‘Akîl*, 2: 294; Burhânuddîn İbrâhîm b. ‘Ömer el-Bikâ‘î, *Mâ lâ yesteğnî ‘anhu'l-insân min mulâhi'l-lisân fi'n-naḥv*, thk. Meşhûr Meşahrah, Nâsiruddîn Ebü Hudaýr (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-‘İlmiyye, 1431/2010), 68; Adma Tarabay, *el-Memmû ‘u mine'ş-şarf*, *Mu‘cem ve dirâse* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1428/2008), 4; Ahmed es-Senûsî Ahmed, *Akliyyetu'l-etrah fi ‘ilmi'l-‘râb*, thk. Muhammed Sâlim ‘Addûd (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1429/2008), 104.

¹¹¹ İbn Tûlûn, *Şerḥu İbn Tûlûn*, 2: 176.

¹¹² Zeccâcî, *el-Cumeli fi'n-naḥv*, 218.

¹¹³ İbn ‘Ufûr, *Şerḥu Cumeli'z-Zeccâcî*, 2: 331.

¹¹⁴ Zeccâcî, *Mâ yensarif vemâ lâ yensarif*, 6.

Bize göre nahiv âlimlerinin gayr-i munsarif kelimeleri kıyasa dayandırmaları daha öncesinde kelimeleri ve kullanımları asıl ve fer' olarak ayırmalarından kaynaklanmaktadır.

SONUÇ

1. Gramer âlimlerinin kelimeleri taşıdıkları özellikler bakımından asıl ve fer' açısından iki kısma ayırmaları gayr-i munsarif kelimelerin tespitinde kıyas yönteminin kullanılmasını gerekli kılmıştır.

2. Gayr-i munsarif kelimelere bakıldığında onların bir yönüyle fiillere benzerliği görülmektedir. Bu durum söz konusu kelimelerin tenvin ve kesre almasını engellemiştir.

3. Gayr-i munsarif bir kelimenin birçok nahiv âlimine göre iki illet içermesi gerekmektedir. Ancak gayr-i munsarif olduğu halde görünüşte iki illet içermeyen kelimeler de bulunmaktadır. Bu durum onların farklı yorumlar yapmasına sebep olmuştur. Ancak onlar meseleyi yine kıyasen açıklanmaya çalışmışlardır.

4. Gramer âlimlerinin kıyas çerçevesinde ele aldığı bazı gayr-i munsarif isimler kanaatimizce uzak benzerliklere dayanmaktadır. Dolayısıyla bazı gayr-i munsarif isimlerde Arap kullanımı yani semâ önemli bir faktördür.

5. Bir ismin fiile benzerliği sebebiyle gayr-i munsarif olması Basra ve Kûfe dil ekolleri arasında ittifakla kabul edilmiştir. Ancak Basra ekolüne mensup dil âlimleri fiilin isme göre fer' olmasını ileri sürerken Kûfe ekolüne mensup âlimler, fiilin isme göre mürekkep kabul edilmesi sebebiyle fer' kabul edildiğini ileri sürmüşlerdir. Dolayısıyla Kûfe ekolüne mensup âlimler fiilin isme göre asıl olması gerektiğine dair görüşleriyle bir çelişkiye düşmemişlerdir. Zira onlara göre isim, fiilden türemiştir. Bu sebeple fiil, isme göre asıldır.

KAYNAKÇA

- Adma Tarabay. el-Memnû' u mine'ş-şarf, Mu'cem ve dirâse. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1428/2008.
- Ahmed, es-Senûsî Ahmed. 'Akliyyetu'l-etrâb fî 'ilmi'l-i'râb. Thk. Muhammed Sâlim 'Addûd. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1429/2008.
- 'Alevî, Yahyâ b. Hamza. el-Minhâc fî şerhi Cumeli'z-Zeccâcî. Thk. Hâvî 'Abdullâh Nâcî. 2 Cilt. er-Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1430/2009.
- Bikâ'î, Burhânuddîn İbrâhîm b. 'Ömer. Mâ lâ yesteğnî 'anhu'l-insân min mulâhî'l-lisân fî'n-naḥv. Thk. Meşhûr Meşahrah, Nâsiruddîn Ebû Hudayr. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1431/2010.
- Câberdî, Fahrüddîn Ahmed b. el-Hasen b. Yûsuf. el-Muğnî fî 'ilmi'n-naḥv. Thk. Kâsım el-Mûşî Ebû Muhammed Enes. Beyrut: Dâru Sâdır, 1432/2011.
- Cevcerî, Şemsuddîn Muhamed b. 'Abdulmun'im. Şerhu Şuzûri'z-zeheb. Thk. Nevvâf b. Cezâ el-Hârisî. Medine: 'İmâdetü'l-Bahsi'l-'İlmî, 1424/2004.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâ'îl b. Hammâd. Tâcu'l-luğa. Thk. Ahmed 'Abdulğafûr 'Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-'İlm, 1407/1987.
- Ebû 'Alî el-Fârisî, el-Hasan b. Ahmed 'Abdilğaffâr. el-İzâhu'l-'Aḍudî. Thk. Hasen Şazilî Ferhûr. er-Riyad: 1389/1969.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. 'Alî b. Yûsuf el-Endelusî. et-Tezyîl ve't-tekmîl fî Şerhi Kitâbi't-teshîl. Thk. Hasan Hindâvî. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'ş-Şâmiyye, 1420/2000.
- Ebû'l-Fidâ, 'İmâduddîn İsmâ'îl b. el-Efdal el-Eyyûbî. Kitâbu'l-Kunnâş fî fenneyi'n-naḥv ve'ş-şarf. Thk. Riyâd b. Hasen el-Hevvâm. Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye, 1425/2004.
- Enbârî, Kemâlüddîn Ebû'l-Berekât 'Abdurrahmân b. Muhammed b. Ebî Sa'îd. Esrâru'l-'Arabiyye. Thk. Muhammed Râzî Muhammed Medkûr, Vâil Mahmûd Sa'd 'Abdulbârî. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve'ş-Şuûnu'l-İslâmiyye, 1436/2015.
- Enbârî, Kemâlüddîn Ebû'l-Berekât 'Abdurrahmân b. Muhammed b. Ebî Sa'îd. el-İğrâb fî cedeli'l-İ'râb (Lume'u'l-edille ile birlikte). Thk. Sa'îd el-Efgânî. Suriye: Matba'atu'l-Câmi'âti's-Suriyye, 1377/1957.
- Enbârî, Kemâlüddîn Ebû'l-Berekât 'Abdurrahmân b. Muhammed b. Ebî Sa'îd. el-İnşâf fî mesâili'l-ḥilâf. Thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd. 2 Cilt. Beyrut, el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1433/2012.

- Ezherî, Hâlid b. ‘Abdillâh. Şerhu’t-Taşrih ‘ale’t-Tevdîh. Thk. Muhammed Bâsil ‘Uyûn es-Sûd. 3 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1421/2000.
- Fevzân, ‘Abdullâh b. Sâlih. Delîlu’s-sâlik ilâ Elfiyeti’bn Mâlik. 3 Cilt. er-Riyad: Dâru’l-Muslim, 1416/1995.
- Feyrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Ya’kûb. el-Ķâmûsu’l-muĶîf. el-Kahire: Dâru’l-Ķadi’l-cedîd, 1435/2014.
- Fırncı, DoĶan. “Sarfta Adl Olgusu”. İĶdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı, 7 (2016): 119-133.
- General, Ökkeş. Arap Dilinde Gayr-i Munsarif. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2013.
- Gültekin, Aladdin. Arap Dilinde Gayr-i Munsarifler. Yüksek Lisan Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1996.
- Gültekin, Aladdin. “Arap Gramerinde Gayr-i Munsarif Kelimelerin Cümle İçinde Farklı Kullanımları”. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı, 43 (2017): 193-216.
- İbnü’s-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. Sehl en-Nahvî el-BaĶdâdî. el-Uşûl fi’n-naĶv,. Thk. ‘Abdülhüseyn el-Fetlî. 3 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, ts.
- İbnü’l-Verrâk, Ebü’l-Hasen Muhammed b. ‘Abdillâh. ‘İlelu’n-naĶv. Thk. Mahmûd Muhammed Mahmûd Nessâr. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1429/2008.
- İbn ‘Akîl, Behâüddîn ‘Abdullâh el-Hemedânî el-Mısrî. Şerhu İbn ‘Akîl ‘alâ Elfiyeti’bn Mâlik. Thk. Muhammed Muhyiddîn ‘Abdulhamîd. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü’l-‘Asriyye, 1433/2012.
- İbn Bâbeşâz, Ebü’l-Hasen Tâhir b. Ahmed b. İdrîs el-Mısrî el-Cevherî. Şerhu’l-MuĶaddimeti’n-naĶviyye. Thk. Muhammed Ebü’l-Futûh Şerîf. 2 Cilt. b.y. 1398/1978.
- İbn Mâlik, Cemâlüddîn Muhammed ‘Abdullâh b. ‘Abdillâh et-Tâî el-Endelusî. Şerhu’l-Kâfiyeti’ş-şâfiye. Thk. ‘Abdu’l-Mun‘im Ahmed Harîrî, 4 Cilt. Mekke: Dâru’l-Me’mûn, 1406/1986.
- İbn Manzûr, Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-Mısrî, Lisânu’l-‘Arab. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sadır, 1414/1994.
- İbn Mu’tî, Ebü’l-Hüseyn Zeynuddîn Yahyâ b. ‘Abdinnûr ez-Zevâvî el-MaĶribî. el-Fuşûlu’l-Ķamsûn. Thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî. el-Kahire: ‘Îsâ el-Bâbî’l-Halebî, 1398/1977.

- İbn Tûlûn, Ebû ‘Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. ‘Alî ed-Dimaşkî. Şerhu İbn Tûlûn ‘alâ Elfiyeti’bn Mâlik. Thk. ‘Abdulhamîd Hâsım Muhammed el-Feyyâz. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1423/2002.
- İbn ‘Usfûr, Ebü’l-Hasen ‘Alî b. Mu’min b. Muhammed b. ‘Alî el-İşbîlî. Şerhu Cümeli’z-Zeccâcî. Thk. Fevâz eş-Şe’âr. Beyrut: 3 Cilt. Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1419/1998.
- İbn Ya’îş, Ebü’l-Bekâ Ya’îş b. ‘Alî b. Ya’îş b. Muhammed en-Nahvî. Şerhu’l-Mufaşşal. Thk. İbrahîm Muhammed ‘Abdullâh. 11 Cilt. el-Kahire: Dâru Sa‘iddîn, 1436/2015.
- Mekkûdî, Ebû Zeyd ‘Abdurrahmân b. ‘Alî b. Sâlih. Şerhu’l-Mekkûdî ‘alâ Elfiyeti’bn Mâlik. Thk. Fâtıma Râşid er-Râcîhî. 2 Cilt. Kuveyt: Câmi‘atu Kuveyt, 1413/1993.
- Merâğî, Ahmed Mustafâ-Muhammed Sâlim ‘Alî. Kitâbu Tehzîbi’t-tevdîh fi’n-naḥv ve’s-şarf. Mısır: Matba‘atu’s-Se‘âde, 1430/1921.
- Misellâtî, Nûrî Hasen Hâmid. Esbâbu ihtilâfi’n-nuḥât min ḥilâli kitâb’il-İnşâf li’bni’l-Enbârî. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1431/2010.
- Muhammed, Şa‘bân Zeyyîn el-‘Âbidîn. el-‘İlletu’n-naḥviyye fi ḍav’i’l-memnû‘i mine’s-şarf. el-Kahire: Mektebetü’l-Âdâb, 1432/2002.
- Murâdî, Ebû Muhammed Bedruddîn Hasen b. Kâsım b. ‘Abdillâh b. ‘Alî. Tevdîhu’l-meḳâşid ve’l-mesâlik. Thk. ‘Abdurrahmân ‘Alî Süleymân. 6 Cilt. el-Kahire: Dâru’l-Fikri’l-‘Arabî, 1422/2001.
- Mutarrizî, Ebü’l-Feth Nâsiruddîn b. ‘Abdisseyyid b. ‘Alî. el-Miṣbâḥ fi ‘ilmi’n-naḥv. Thk. ‘Abdulhamîd es-Seyyid Talîb. el-Kahire Mektebetü’s-Şebâb, ts.
- Müberrid, Ebü’l-‘Abbâs Muhammed b. Yezîd. el-Muḳteḍab. Thk. Muhammed ‘Abdulhâlik ‘Udayme. 4 Cilt. el-Kahire: İhyâu’t-Turâsi’l-İslâmî, 1415/1994.
- Nehhâs, Ebû Ca‘fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâ‘îl el-Murâdî el-Mısrî. Kitâbu’t-Tuffâḥe fi’n-naḥv. Thk. Korkîs ‘Avvâd. Bağdat: Matba‘atu’l-‘Ânî, 1385/1965.
- Radî, Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî. Şerhu’r-Raḍî li Kâfiyeti’bni’l-Ḥâcib. Thk. Hasen b. Mahmûd, Yahyâ Beşîr Mısrî. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Vizâretu li Ta‘lîmi’l-‘Alî, 1417/1996.
- Sefer, ‘Abdul‘azîz ‘Alî. el-Memnû‘u mine’s-şarf fi’l-luḡati’l-‘Arabiyye. Kuveyt: Câmi‘atu Kuveyt, 1421/2000.
- Semânînî, ‘Ömer b. Sâbit. el-Fevâid ve’l-ḳavâ‘id. Thk. ‘Abdulvehhâb Mahmûd el-Kahle. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1422/2002.

- Sevinç, Rifat Resul. "Arapçada Türüne Göre Tenvin, Anlam Özellikleri ve Kullanımı". *Ekev Akademisi Dergisi* 16/51 (2012): 307-324.
- Sîbeveyh, 'Ömer b. 'Osmân b. Kanber. el-Kitâb. Thk. İmîl Bedî' Ya'kûb. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1430/2009.
- Sîrâfî, Ebû Sa'îd el-Hasan b. 'Abdillâh b. Merzubân. Şerhu Kitâbi Sîbeveyh. Thk. Ahmed Hasan Mahdalî, 'Alî Seyyid 'Alî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1429/2008.
- Soytürk Zeynep. Sîbeveyhi'nin el-Kitâb Adlı Eserine Göre Munsarif ve Gayri Munsarif Konuları. Yüksek Lisan Tezi, Gazi Üniversitesi, 2015.
- Suyûtî, Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr. Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi Cem'i'l-cevâmi'. Thk. Ahmed Şemsuddîn. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1998.
- Suyûtî, Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr. el-Meţâli'u's-se'îde fî şerhi'l-Ferîde. Thk. Nebhân Yâsîn Hüseyin. Bağdat: Dâru'r-Risâle, 1397/1977.
- Süheyli, Ebü'l-Kâsım 'Abdurrahmân b. 'Abdillâh el-Mâlikî. Emâli's-Suheyli. Thk. Muhammed İbrâhîm el-Bennâ. el-Kahire: Matba'atu's-Se'âde, 1390/1970.
- Şâtîbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Musâ b. Muhammed el-Lahmî el-Girnâfî. el-Mekâşidu's-şâfiye fî şerhi'l-Hulâşeti'l-Kâfiye. Thk. 'Abdurrahmân b. Süleymân el-'Useymîn, Muhammed İbrâhîm el-Bennâ, Süleymân b. İbrâhîm el-Âyid. 10 Cilt. Mekke: Ma'hedu'l-Buhûsi'l-İlmiyye, 1428/2007.
- 'Ukberî, Ebü'l-Bekâ 'Abdullâh b. Hüseyin. el-Lubâb fi 'ileli'l-binâ ve'l-i'râb. Thk. Ğazî Muhtâr Tuleymât. 2 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1416/1995.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî. Mâ yenşarif vemâ lâ yenşarif. Thk. Hüdâ Mahmûd Karâ'e. el-Kahire: İhyâu't-Türâsi'l-İslâmî, 1391/1971.
- Zeccâcî, 'Abdurrahmân b. İshâk en-Nahvî. el-Cumel fi'n-naḥv. Thk. 'Alî Tefkîk el-Hamed. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1404/1984.
- Zeccâcî, 'Abdurrahmân b. İshâk en-Nahvî. el-İzâh fî 'ileli'n-naḥv. Thk. Muhammed es-Seyyid 'Osmân. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1390/1971.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. 'Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. el-Unmûzecu fi'n-naḥv. b.y., 1420/1999.
- Sülün, Murat. *Türk Toplumunun Kur'an Kültürü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*, 10. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005.
- Uysal, Halil. "Cumhuriyet Dönemi Kur'an Araştırmaları", *Makâlât* 1 (1999): 199-263.

